

Cilt / Volume: 14, Sayı / Issue: 27, Sayfalar / Pages: 78-97

Araştırma Makalesi / Research Article

Received / Alınma: 02.09.2023

Accepted / Kabul: 20.10.2023

GÖÇ KURAMLARINDA GÜNCEL BİR YAKLAŞIM: GÖÇMEN İLİŞKİ AĞLARI KURAMI*

Ahmet Vedat KOÇAL¹

Mithat Arman KARASU²

Öz

Günümüzde, küreselleşmenin ürettiği teknik, ekonomik ve sosyal koşullar ile özellikle küresel kuzeyle küresel güney arasında giderek derinleşen eşitsizlik, göç hareketlerini coğrafi yayılım, nüfus ölçüleri ve biçimsel çeşitlilik bakımından, tarihte hiç olmadığı kadar geliştirmekte, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren, savaş, afet, kuraklık-kıtlık ve ekonomik sorunlar gibi etkenlerle süregelen mevcut insan hareketliliklerine, finansal göç, teknolojik göç, iklim göçü, eğitim göçü ve sağlık göçü gibi yeni göç türleri eklenmektedir.

Göç hareketlerinde yaşanan biçimsel değişim ve çeşitlenme ile coğrafi yaygınlaşma, insan ve toplum bilimlerinde özellikle göçe ilişkin disiplinlere de yansımakta, ortaya çıkan yeni göç tiplerini ve boyutlarını anlama ihtiyacı, yeni araştırma alanları ve yöntemleriyle birlikte yeni kuramsal yaklaşımlar ve önermeler de geliştirilmesine neden olmaktadır.

Bu çalışma, günümüzde nüfus hareketlerinde gerçekleştiği gözlenen değişikliklerin, ortaya çıkan yeni boyutların ve biçimlerin göç kuramları üstündeki etkilerini ve bu kapsamda uluslararası göçün sürekliliğini sağlayan etkenlere odaklanan güncel bir kuramsal önerme olarak geliştirilen Göçmen İlişki Ağları Kuramı'nı incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kuram, Küreselleşme, Göçmen İlişki Ağları Kuramı.

Jel Kodları: F22.

*Bu makale, yazarlardan Ahmet Vedat KOÇAL'ın, Prof. Dr. Mithat Arman KARASU danışmanlığında, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda hazırladığı, "Avrupa'daki Türk Göçmenlerin Toplumsal Uyum Stratejileri ve Sosyal İlişki Ağları: İsveç Örneği" başlıklı Doktora Tez çalışmasından türetilmiştir.

¹ Arş. Gör., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ahmetvedatk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3017-5832.

² Prof. Dr., Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, mithatkarasu@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0003-3477-5843.

Atıf/Citation

Koçal, A. V. & Karasu, M. A. (2024). Göç kuramlarında güncel bir yaklaşım: Göçmen ilişki ağları kuramı. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(27), 78-97.

A CURRENT APPROACH IN MIGRATION THEORIES: MIGRATION NETWORKS THEORY

Abstract

Today, the technical, economic and social conditions produced by globalization, and especially, growing inequality between the global north and the global south, develops migration movements more than ever before in terms of geographical spread, population size and formal diversity, and new types of migration such as financial migration, technological migration, climate migration, educational migration and health migration are being added to the current human mobility that has been going on with factors such as war, disaster, drought-famine and economic problems since the beginning of human history.

The typical change and diversification, and geographical expansion in migration movements, is also reflected in the disciplines related to migration in human and social sciences, the need to understand the emerging new types and dimensions of migration leads to the development of new theoretical approaches and propositions along with new research areas and methods.

This study aims to examine the effects of the changes observed and new dimensions and forms existed in population movements on migration theories, and in this context, Migration Networks Theory, which was developed as a current theoretical proposition focusing on the factors that ensure the continuity of international migration.

Keywords: Migration, Theory, Globalization, Migration Networks Theory.

Jel Codes: F22.

1. GİRİŞ

İnsanların doğup büyüdüğü yerlerden, belirli nedenlerle birey ya da topluluk olarak başka bir yere hareket ederek orada yaşamalarını ifade eden göç, en başından bu yana, insanlık tarihinin bir parçası olagelmıştır. İnsan türünün yeryüzüne yayılımı ve kavimler göçü gibi olaylarla günümüzdeki insan topluluklarının etnik ve kültürel yapılarının oluşumu, göç yoluyla gerçekleşmiştir. Kısaca, insanlığın tarihi, aynı zamanda göçün tarihidir.

Geçmiş çağlarda savaş, kıtlık, afet gibi dışsal ve zorlayıcı etkenlere bağlı olağan dışı deneyimler olarak gerçekleşen göç hareketleri, günümüzde, insanın ve toplumların günlük yaşamının sıradan bir parçası hâline gelmiştir. Neoliberalizmin küresel ekonomiye egemen hâle gelişiyle sermayenin uluslararası dolaşımındaki gelişme, emeğin dolaşımını da aynı yönde etkilemiş, yaygınlaştırmış ve hızlandırmıştır. 20. yüzyılın son on yılından itibaren, çatışma bölgelerinden güvenlik, geri kalmış ülkelere refah, baskı rejimlerinden siyasal ve kültürel hak talebi gibi çok çeşitli gerekçelerle, çoğunlukla Asya ve Afrika'dan Avrupa'ya ve Orta ve Güney Amerika'dan Kuzey'e yönelen coğrafi eksenler üzerinde hareket eden kitlesel göç dalgalarının, giderek "küresel göç krizi" diye tanımlanan boyutlara ulaştığı süreç, Castles ve Miller'in (2008) eserlerini "Göçler Çağı" diye adlandırdıkları gibi, göçle ilişkilendirilerek anılan bir tarihsel kategori hâline almıştır.

Göç hareketlerindeki küresel gelişme ve değişme, bu konudaki yasa, politika, entelektüel düşünce ve bilimsel bilgi üretimine de yansımış, devletler yeni duruma uyan yasal düzenlemeler yapıp yeni politika ve uygulamalar geliştirirken, entelektüel ve akademik aktörler de, aynı doğrultuda araştırma yöntemleri, kavramlar ve giderek açıklayıcı kuramlar önerme çabasına girmişlerdir. Bu kapsamda, göç kuramlarına yakın geçmişte katılan bir yaklaşım, “göçmen ilişki ağları kuramı / (Migration Networks Theory)” olmuştur. Kuramın öncü metinleri, göçü meydana getiren etkenler üstünde süregelen yerleşik yaklaşım ve tartışmaların dışına çıkarak, göç edilen ve yerleşilen ülke ve mekânların göçle ilişkili koşullarından çok, göç eden veya göç kararı verme aşamasındaki bireyin psikolojik motivasyon kaynaklarına ve bu çerçevede sosyal ilişkilerinin bu konudaki etkilerine ve işleyişine eğilmeyi tercih etmişlerdir. Buna göre, bireyin göç kararı vermesinde ve ardından göç etmesinde, hedef yer ve göç biçimi gibi bakımlardan tercihlerinde, sosyal ilişkilerinin oluşturduğu güven ve giderek sosyal sermaye, belirleyici bir etkidir. Göçmen adayı, daha önceden hiçbir bilgiye ve hazırlayıcı-motive edici imkâna sahip olmadığı bir yere göçle ilgili güvensizlik hissedecek, oysa göç etmeden önce, barınma, iş ve gelir gibi konularda güven duygusu oluşturabilecek imkânların varlığı bilgisi ise, güven yaratacak ve göç kararı vermeyi kolaylaştıracaktır. Bu hazırlayıcı bilgi, imkân ve koşulları sunabilecek en önemli kaynak ise, hedef ülkeye veya yere daha önce göç etmiş yakınlar olacaktır. Bu hâliyle, göç kararı verme ve göç etme süreci, esasen, göçmen adayı ve yeni göçmen ile, daha önce göç etmiş çevresi arasındaki iletişim faaliyetidir.

Bu çalışma, göç kuramlarına ilişkin mevcut birikim içerisinde, göç hareketlerinin güncel eğilimleri ışığında, yakın dönemde önerilen Göçmen İlişki Ağları Kuramı'nı incelemeyi amaçlamaktadır.

2. GÖÇ KURAMLARI YAZINI

Göçle ilişkin ilk kuramsal metinlerin ortaya çıkışı, kırdan kente göç hareketlerinin yaygınlaştığı sanayi devriminin hemen sonrasına rastlar. Böylece, göç kuramı yazınının, tarihsel bakımdan, başlangıçtan itibaren göç hareketlerine eşlik ettiği ve ilerlediği söylenebilir.

Göç kuramları yazını, kronolojik bakımdan, sunuldukları dönemin göç biçimlerine ve bu göç tiplerine yönelik açıklamalarına göre *klasik*, *modern* ve *çağdaş* göç kuramları olarak sınıflandırmak mümkündür. Buna göre, klasik göç kuramı metinleri, çoğunlukla sanayi devrimini takiben kırdan kente yönelen işgücü göçüyle ilgilenmiş iken, özellikle 20. yüzyıl boyunca üretilen metinleri içeren modern göç kuramları kategorisi ise, savaşlar, ekonomik ve

toplumsal sorunlar gibi döneme özgü itici etkenlere bağlı gerçekleşen kitlesel sığınma hareketlerine odaklanmış, günümüzü ifade eden küreselleşme sürecinde ise, özellikle küresel ekonomik işleyişe bağlı uluslararası nüfus hareketleri, güncel göç kuramı yazınının ana konusunu oluşturmuştur.

2.1. Klasik Göç Kuramları

19. yüzyıl ortalarında, yani Endüstri Devrimi'nin gelişimi aşamasında, İngiltere başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde gözlenen kitlesel göç hareketlerine yönelik gözlemler üzerinde oluşturulan erken dönem göç kuramı yazını, yaklaşımını, döneme özgü biçimde, kırsal coğrafyanın itici koşullarıyla birlikte, ağırlıklı ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı kentlerin, istihdam ve ticaret öncelikli çekici etkenleri üstünde kurulmuştur. Buna göre, göç, dolaylı ya da doğrudan biçimde, kısa veya uzun mesafeli ölçeklerde, kırsal alanlardan kentlere yönelen bir nüfus hareketini ifade etmektedir. Ravenstein'in "göçün yasaları" diye adlandırdığı önermeleri, Klasik ya da erken dönem göç kuramı yazınının en önemli metinleri kabul edilmektedir.

2.1.1. Ravenstein'in Yaklaşımı: "Göçün Yasaları"

Göç hareketlerine ilişkin öncü metinler içerisinde kuram olarak tanımlanabilecek fikir eserlerinden ilki, Ernst Georg Ravenstein'in (1834-1913), 1876 ile 1889 arasında bir dizi makale olarak yayınlanan ve daha sonra "The Laws of Migration" (Göçün yasaları) (Ravenstein, 1876, 1885, 1889) adıyla kitap hâline getirilmiş olan çalışmalarıdır.

Ravenstein'a göre, bir yerden bir yere nüfus hareketi, başlı başına bir olgu değildir. Asıl olan, insanları göç kararı vermeye ve nihayet göç etmeye iten nedenlerdir. Göçü anlamak amacıyla gerçekleştirilen düşünce faaliyeti, öncelikle bu nedenleri anlamaya yönelmelidir. Bu bağlamda, Ravenstein (1889, s. 286), göçün ilk nedenini, kentte ortaya çıkan ekonomik kaynakların çekim gücüne bağlamaktadır. Buna göre, kentin sahip olduğu ekonomik imkânlar ve kaynaklar, kırsalla kıyaslandığında, köylü nüfusu kente çeken temel etken olmaktadır. Kırsalın itici, kentin ise çekici koşullarını göçün temel nedenleri olarak göstermiş olması açısından, Ravenstein'in yaklaşımı, 20. Yüzyıl'da geliştirilen "itme-çekme kuramı"nın öncüsü olmuştur.

2.2. Modern Göç Kuramları

20. yüzyılın başından itibaren, küresel ekonomik dolaşımın artması ve kapitalizmin yayılımı, imparatorluklardan ulus-devletlere geçiş, yaygınlaşan ve dünya ölçeğine ulaşan savaşlar başta olmak üzere, çok çeşitli etkenlerin göç hareketlerini çeşitlendirmesi ve ulus aşırılaştırması,

sanayi devriminin kırla kent arasında doğurduğu nüfus hareketleriyle sınırlı klasik kuramların açıklama yeterliliklerini azaltmış, gelişen yeni göç biçimlerini anlamaya yönelik yeni kuramsal önermelerin geliştirilmesine neden olmuştur. Göç kararı ile göç edilen mesafe arasındaki bağlantıya odaklanan *kesişen fırsatlar ya da hareketlilik ve mesafe kuramı*, Ravenstein'in önermelerini dönemin koşullarına uyarlayan *itme-çekme kuramı* ile özellikle kolonyalizmin ve küresel merkezlerle çevre ülkeler arasındaki eşitsiz ilişkilerin göç hareketleri üstündeki etkilerini gözeten *göç sistemleri kuramı*, göçe dair kuramsal birikimin 20. yüzyıldaki ana akımları olarak sayılabilir.

2.2.1. Kesişen Fırsatlar, Hareketlilik ve Mesafe Kuramı

Samuel Stouffer'ın (1940) ABD'nin Cleveland kentinde 1933-35 yılları arasında yaşanan öğrenci hareketliliği üstüne gerçekleştirdiği ve göçü, göç edilen yer, göç edilen yerde ulaşılması amaçlanan olanaklar ve bu olanakların miktarını göç kararını belirleyen üç temel etken olarak önerdiği (Stouffer, 1940, s. 845-846) çalışmasının ilk örneği olduğu, dolayısıyla, 20. yüzyılın ilk yarısına özgü koşullarda önerilmiş bir yaklaşım olarak “kesişen fırsatlar ve mesafe” kuramı, göç ile göç edilen mesafe arasındaki ilişkiye odaklanmakta, göç kararı alınmasında, kaynak ve hedef mekânlar arasındaki mesafenin göç üstündeki etkisini, yaklaşımının merkezine koymaktadır. Buna göre, kişilerin göç kararı verip vermemesi, göç edilecek mesafe ile göç edilecek yerden beklenen fırsat ve imkânlar arasındaki karşılaştırma yoluyla belirlenir (Çağlayan, 2006, s. 77-78; Uslu Ak, 2021, s. 1754). Göç kararı veren ya da göç eden kişi sayısı da, göç edilen yerde bulunması beklenen olanaklarla doğru orantılıdır (Akyıldız, 2016, s. 136; Ela Özcan, 2017, s. 190-191). Bu yönüyle, kuram, bazı yerlerin diğerlerine göre daha fazla göç almasının sebeplerinin açıklanmasına yönelik elverişli bir yöntem önermiştir.

2.2.2. İtme-Çekme Kuramı

Öncüsü Everett Lee (1917-2007) olmak üzere, Ravenstein'in kır-kent karşılaştırması merkezli yaklaşımını modern uluslararası göç hareketlerine uyarlayarak, az gelişmiş ülkelerin işsizlik, yoksulluk, sosyal eşitsizlikler gibi koşullarını *itici*, gelişmiş ülkelerin yüksek refah düzeylerine dayalı olanaklarını ise *çekici* olarak değerlendiren ve uluslararası göç hareketlerini bu ikilem etrafında açıklayan bazı yorumcular tarafından geliştirilen “itme-çekme (push-pull) kuramı”, göçü, göç veren ve alan yerlerin göçmenin taleplerine göre olumlu ve olumsuz nitelikler açısından karşılaştırılması etrafında açıklamaktadır (Sirkeci & Göktuna Yaylacı, 2019, s. 21). Buna göre, göç veren ülkedeki olumsuz niteliklere karşılık, göç alan ülkedeki çekici etkenler göç kararını teşvik ederken, tersi durum ise, göç kararı

verilmemesini sağlamaktadır (Akyıldız, 2016, s. 140; Ela Özcan, 2017, s. 192-193). Bu bağlamda, insanlar, nüfusun yoğun olduğu yerlerden daha düşük nüfuslu, gelir düzeyinin düşük olduğu yerlerden daha yüksek, işsizliğin olduğu yerlerden istihdamın, hak ve özgürlüklerin kısıtlanmış olduğu yerlerden daha geniş olduğu yerlere göç etme eğilimindedirler (Castles & Miller, 2008, s. 31).

Kuramın öncü metni kabul edilen makalesinde Lee (1966), göç kararını belirleyen itici ve çekici etkenleri, kişisel ve göreceli olarak değerlendirmekte, örneğin, eğitim olanaklarının çocuklu bir aile için önemli olmasına rağmen çocuksuz aile içinse önem taşımayacağını belirtmektedir (Lee, 1966, s. 50). Bu bakımdan, Lee'ye göre, çekici ve itici etkenlerin, göç kararı veren bireye özgü koşullar anlamında *mikro*, göç veren ve alan yerlere özgü nesnel koşullar anlamında da *makro* ölçekler kategorisinde ayrı ayrı değerlendirilmesini önermektedir.

2.2.3. Göç Sistemleri Kuramı

Uluslararası göçün nedenlerini, kaynak ve hedef ülkelerin koşulları ile göçmenlerin göç karar süreçlerini etkileyen bireysel özellikleri dışında, göç veren ve alan ülkeler arasındaki karşılıklı bağlantılar ve işleyişler etrafında arayan yorumları içeren ve “göç sistemleri kuramı” olarak adlandırılan kuramsal yaklaşım, komşu olan ya da olmayan iki veya daha çok ülke arasındaki karşılıklı ilişkilerden doğan nüfus hareketlerinin, bu ülkeler arasında süreklileşen bir göç zinciri ve zamanla yapısal hâle gelen bir göç sistemi oluşturduğu düşüncesine dayanır (Güllüoğlu, 2012, s. 76-77). Bu yönüyle, göç sistemleri kuramı, uluslararası göçü, belli bir zaman içerisinde gerçekleşip sona eren bir nüfus hareketi değil, devam eden bir süreç olarak tanımlayarak, insan merkezli yaklaşımlardan farklı olarak, ülkeler arası bağlantılar üstünden ele almaktadır (Faist, 2003, s. 82-83). Bu bağlantılar, devletler arasındaki ilişkiler öncelikli olmak üzere, toplumlar arası sosyal, tarihsel, kültürel ağlardan oluşabilir (Akyıldız, 2016, s. 149). Bu ağların odağında, çoğunlukla bir ülkenin ya da ülkeler grubunun bulunduğu göç alan bölge ile göç hareketleri yoluyla bu bölgeye bağlanan bir göç veren ülke ya da bölge bulunmaktadır (Ela Özcan, 2017, s. 201). Meksika'dan ABD'ye, Cezayir gibi Afrika sömürgelerinden Fransa'ya, Hindistan'dan ve diğer sömürgelerden İngiltere'ye, 1960'lardan itibaren başta Almanya olmak üzere Türkiye'den Avrupa'ya yönelen göç hareketleri, göçü bu bakışla inceleyen yaklaşımın argümanlarına birkaç örnek olarak sayılabilir (Çağlayan, 2006, s. 82-83). Örneğin, kuramın öncü metni kabul edilen ve Afrika'da kırsaldan kente göçün etkenlerini inceleyen makalesinde Mabongunje (1970, s. 4, 16), göçü meydana getiren etkenlerin sadece bireysel bir karardan ve bu bireysel kararı meydana getiren neden-sonuç

ilişkilerinden ibaret olmadığını, göç veren ve alan yerler arasındaki ilişkilerden kaynaklanan ve birbirlerine bağımlı karşılıklı etkenler tarafından belirlenen, döngüsel ve karmaşık bir yapı olduğunu ileri sürmekte, bu nedenle, göçü doğuran bölgesel ve küresel etkenlerin dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Kuramın daha yakın zamanlı metinlerinden olan makalesinde Fawcett de (1989, s. 671-680), göçü, göç veren ve alan ülkeler arasında, devletlerarası ilişkiler, kültürel alışverişler, ailevi ve kişisel bağlantılar, göçmen kuruluşları faaliyetleri ile, bu bağlantılar üzerinde somut, düzenleyici ve ilişkiyel bağlar olmak üzere üç değişik biçimde gerçekleşen sistematik bağlantılar olarak tanımlarken, Zlotnik de (1992, s. 4), iki ya da daha fazla mekân ve genellikle ulus-devletler arasında gerçekleşen dinamik bir süreç olarak “göç sistemleri”nden söz etmektedir.

Günümüzde, özellikle Küreselleşme sürecinin ürettiği etken ve koşulların göç hareketleri üzerindeki etkilerini inceleyen göç araştırmaları, vardıkları benzer sonuçlar ve sundukları önermeler etrafında, yeni kuramsal kategoriler oluşturmuşlardır. Bu kapsamda, kapitalizmin, hammadde temini, üretim ve tüketim gibi küresel işleyişinin ve uluslararası işbölümünün göç hareketleri üstündeki etkilerini merkezine alan *dünya sistemleri kuramı*, göçmenlerin ekonomik, kişisel, kültürel, toplumsal ve benzeri özelliklerinin göç veren ve alan ülkeler arasında giderek iki yönlü yeni bir yapıya dönüşümünü ele alan *ulusaşırı (post-nasyonal) alan kuramı* ile göçmenlerin kendi ülkeleriyle yerleştikleri ülke arasındaki grup içi ilişkilerini yaklaşımının merkezine alan *göçmen ilişki ağları (migration networks) kuramı*, uluslararası göçe ilişkin başlıca güncel kuramsal yaklaşımlar olarak sayılabilir.

2.2.4. Dünya Sistemleri Kuramı

Küreselleşme sürecini meydana getiren temel etken olarak sermaye akışının küresel serbestlik ve akışkanlık kazanmasının, böylece, kapitalizmin küresel sosyo-ekonomik işleyişe egemen oluşunun yeni göç biçimleriyle ve güzergâhlarıyla ilişkilerini ele alan bazı araştırmacılar, kuramsal referanslarını Immanuel Wallerstein’in, aynı biçimde adlandırdığı eseriyle (2014) öncüsü olduğu “dünya sistemleri (bağımlılık) kuramı”na ve dolayısıyla kapitalizmin günümüzün ekonomik yapısını ve ona bağlı olarak da göçleri belirleyen temel etken olduğu görüşüne (Wallerstein, 1995, s. 134-135) dayandırarak, kapitalizmin küresel işleyişi ile uluslararası göç hareketleri arasında doğrudan ilişkisellik gözetilen bir göç kuramı geliştirmişlerdir. Kuram kapsamında, uluslararası göç hareketleri, endüstriyel bakımdan gelişmiş ülkelerle geri kalmış ülkeler arasındaki hammadde, sermaye ve özellikle işgücü transferi bağlamında açıklanmaktadır. Buna göre, uluslararası göç hareketlerini oluşturan temel etken, gelişmiş endüstriyel merkezlerin gelişmemiş çevre ülkelerden ucuz işgücü

talebidir (Miles & Satzewich, 1990). Çağdaş göç hareketleri, çevre ülkelerden merkeze ülkelere doğru işgöçü biçiminde gerçekleşmektedir (Zolberg, 1983, s. 9). Bu hâliyle, göç, kapitalist üretim biçiminin ve birikim sürecinin yayılcı doğası kapsamında, ucuz emeğin sermayenin kârlılığı doğrultusunda harekete geçirilmesidir (Toksöz, 2006, s. 19).

2.2.5. Ulus-aşırı Göç ve Ulus-aşırı Toplumsal Alan Kuramı

Küreselleşme sürecinde sermayenin ve işgücünün küresel dolaşımının, önceki nüfus hareketlerinin ötesine geçen ve bu bakımdan ulus-devlet hukukunun sınırlarını aşan çok kimlikli bir toplumsal yapı üreten etkileri, göç kuramlarını da etkilemiş, doğulan ülkenin kalıcı olarak terk edilerek başka bir ülkenin vatandaşı haline gelinme hâli, küreselleşme sürecine özgü göç hareketlerine ilişkin birçok araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Bu kapsamda, ulus-aşırı (transnationalism) teriminin göç olgusuna uyarlandırılmasıyla adlandırılan (Özkul, 2018, s. 483) ulus-aşırı göç yaklaşımı, göç veren ve alan yerler arasındaki nüfus hareketlerinden öteye geçerek, birey olarak göçmenin özne olarak almakta, göçmenlerin, göç ettikleri ülkedeki ev sahibi toplumla birlikte kendi toplulukları içindeki ilişkilerinin aynı anda yürütülmesine odaklanmaktadır. Buna göre, göçmenler, aynı anda iki toplumun da bir parçası olarak, göç edilen ülkeyle yerleşilen ülke arasında ulus-ötesi topluluklar oluşturmakta (Karaçay, 2018, s. 412), kimliklerini, göç veren ya da alan ülkelerden birine tek yönlü olmaksızın iki yönlü geliştirebilmekte, böylece, iki yönlü ya da “ulus-aşırı” yeni bir kimlik üretebilmektedirler. Özetle, ulus-aşırı göç kuramına göre, uluslararası göç hareketleri, göç veren ülkeden göç alan ülkeye doğru tek yönlü ve göç alan ülkeye yerleşmeyle sona eren bir nüfus hareketi değil, göçmenlerin iki ülke arasındaki toplumsal, ekonomik, kültürel, kurumsal ve benzeri etkileşimlerini içeren, bu bakımdan göç hareketinden sonra da devam eden dinamik bir süreci ifade etmektedir (Şenay, 2010, s. 255).

İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişimin göçmenlerin geldikleri ülkelerle iletişimlerini kolaylaştırmasına bağlı olarak gelişen “ulus-aşırı sosyal alanlar (transnational social spaces)” kavramı (Castles & Miller, 2008, s. 40), bu alandaki çalışmalarla 2000’li yıllarda kullanılmaya başlamış (Özkul, 2018, s. 491) iseler de, iki taraflı göçmen kültürüne ilişkin öncü metinler, 1990’lardan itibaren yayınlanmaya başlamışlardır. Örneğin, yaklaşımın ilk metinlerinden biri kabul edilen ve “ulus-aşırılık, ulus-aşırı alanlar” kavramını ilk kez öneren Basch ve diğerleri (1994, s. 8), ulus-aşırılığı “göçmenlerin köken ve yerleştikleri toplumları birbirine bağlayan, çok katmanlı toplumsal ilişkileri şekillendiren ve sürdüren süreçler” olarak tanımlamışlar, göçmenlerin, zamanla, coğrafi, kültürel ve politik sınırları aşan sosyal alanlar inşa ettiklerini vurgulamışlardır. Glick-Schiller ve Basch da (1995), ulus-aşırı toplumsal alan

terimini, göçmenlerin, geldikleri ülke ile göç ettikleri ülke arasında kurup devam ettirdikleri çeşitli temaslar dolayısıyla, iki veya daha fazla ülkede aynı anda var olmaları hâli biçiminde tarif etmektedirler. Portes ve diğerleri (1999, s. 219) tarafından yazılan bir başka çalışmada da, ulus-aşırı alanların oluşumu, küreselleşmenin uluslararası göç üstündeki etkileriyle ilişkilendirilmekte, göç veren ve alan ülkeler arasında işleyen çift taraflı etkileşim süreçleri, geçmiş ve güncel göç hareketleri arasındaki temel ayrım olarak işaret edilmektedir.

Ulus-aşırı göç kuramının güncel ve önemli metinlerinden biri olan ve Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli nüfusun günlük yaşam davranışlarını inceleyen eserinde Faist (2003), devlet-aşırı toplumsal alanları, insanlar, topluluklar ve örgütlenmeler arasında ülke sınırlarını aşan, çok mekânlı bağlar olarak tanımlamaktadır (Faist, 2003, s. 19). Buna göre, göçmenlerin, kimlik ve özellikle dil bakımından tek bir devlete ait olamamaları, giderek kökenlerindeki ve yerleştikleri ülkedeki kimlikleri ve dilleri arasında yaşadıkları kaynaşma hâli, böylece, özellikle dil ve kimlik bakımlarından ulus gibi tek bir topluluğa tam anlamıyla ait olamayıp, giderek yoğunlaşan kültürler arası trafik içerisindeki kimliklerin, kültürlerin birbirlerine karışması hâli, göçmen kimliğinin devlet-aşırı hale gelişi sonucunu oluşturmaktadır (Faist, 2003, s. 46, 76-77).

3. GÖÇMEN İLİŞKİ AĞLARI (MIGRATION NETWORKS) KURAMI

3.1. Göç Sürecinde İlişki Ağları Kavramı

Göçmen ilişki ağları, kavramsal anlamda, göçmenlerin göç ettikleri yerde, terk ettikleri yerle ilgili ortak özellikleri etrafında grup içerisinde oluşturdukları iletişim bağlarını tanımlamaktadır. Bir başka deyişle, göçmen ilişki ağları, yeni göçmenlerin yerleştikleri ülkelerde yaşayan veya henüz göç etmemiş olanların, yerleşmeyi düşündükleri ülkelerdeki eski göçmenlerle bağlantılarını ifade etmektedir (Ela Özcan, 2017, s. 202).

Göçe dair ortak deneyimlerle birlikte, göç edilen ülkede kimlik ve kültürel değerleri koruma gereksinimini karşılamaya yönelik dayanışma gereksiniminden kaynaklanan göçmen ilişki ağları, göç edilen ülkenin dili, kültürü, gelenekleri, emek piyasası ve vatandaşlık rejimi hakkındaki ön bilgi sınırlılığına karşı, göç öncesinde, göç süresince ve göç edilen topluma entegrasyon aşamasında göçmenin barınma ve iş gibi ihtiyaçlarını karşılamasını sağlarken, yeni bağlama alışmayı ve uyumu kolaylaştırıcı hizmetler sunarak, göçmenlerin yerleştikleri ülkelerde var olma, bir konum ve sosyal statü edinme çabalarında yaşamsal rol oynar (Ihlamur-Öner, 2018, s. 311-313). Bu bakımdan, göçmen ilişkileri ağları, göçmenlerin sağlıklı bir uyum süreci yaşamalarına olanak sağlayacak bir yol gösterici niteliğindedir. Özetle,

göçmen ağları, göç için tercihte bulunacak birey veya gruplar açısından önemli bir model oluşturur (Görgün, 2017, s. 1324-1325).

Sosyal ilişkilerde olduğu gibi, göçmenler arası sosyal ilişki ağları da, göçmenlerin ayrıldıkları ülkeleri ile göç ettikleri yeni ülkelerdeki göçmenler arasında ortak köken, aile, akrabalık, arkadaşlık ve diğer topluluk bağlarından oluşan kişisel ilişkileri içerir (Boyd, 1989, s. 639, 661; Abadan Unat, 2017, s. 64). Aileye veya ortak kökene dayalı bu ilişkiler, barınma, iş bulma ve yasal işlemlerin gerçekleştirilmesine yardımcı olur, kişisel sorunlara yönelik destek sağlar. Sosyal ağlar, göçmenler ve aileleri açısından göç sürecinin güvenli ve daha denetim altında gerçekleşmesi olanağı verir (Güllüpinar, 2012, s. 73). Göçmen topluluğunun oluşum süreci, göçmenlerin sınırlı ve genellikle kısıtlı bilgileri itibarıyla ev sahibi toplum, işverenler ve devlet karşısındaki güç yoksunluklarından kaynaklanan zorluklarla, kendi sosyal ve kültürel sermayeleri ile başa çıkmaları olanağını sağlar (Castles & Miller, 2008, s. 33). Böylece, hemşehrilik ve akrabalık ilişkileri, göç edilen ülkede yeniden toplumsallaşmanın neden olduğu gerilimi azaltıp, yakınlarının bulunduğu yerlerde yerleşerek bu tür bir sosyal desteğe sahip olabilen kişilerde, kültürleşme stresinin daha az yaşanmasını sağlar (Kümbetoğlu, 1996, s. 274).

Uluslararası göç hareketlerine katılan kişiler, ülke dışında akrabaları, yakınları, hemşerileri olması durumunda, göç etme kararını daha kolay alırlar (Abadan-Unat, 2017, s. 64, 69). Böylece, bu ağlar sayesinde yeni göçler gerçekleşir. Bu ağ, zamanla örgütlenir ve kendini yeniden üretir (Adıgüzel, 2020, s. 31). Bir başka deyişle, göçmen ilişki ağları, uluslararası göçü hızlandıran ve yaygınlaştıran bir işleyiş üretir ve bu ağlar sayesinde yeni göç dalgaları, zincirleme göçler gerçekleşir. Bu bağlamda, göç veren ülkeden hedef ülkeye daha önce göç etmiş olanların, hazırladıkları ortam ve dayanışma ilişkileri ile, kendilerinden sonra göç kararı verecek olanları olumlu yönde etkilemeleri ve onları göçte teşvik edecek olanaklar hazırlamaları, göçmenler arasında bir tür ilişki ve dayanışma ağı üretir. Öncü göçmenler, deneyimlerini kullanarak, ayrıldıkları memleketleri ile göç ettikleri yeni mekânı birbirlerine bağlayan bir ağ oluştururlar. Öncü göçmenler, kendilerinden sonra göç edecek olanlara göç süreci boyunca izlemeleri gereken yol konusunda ön bilgi sağlarlar. Göç etmek isteyen kişiler, önceden göç etmiş bu kişilerle ilişki kurarak gerekli bilgilere ulaşır ve böylece göç sürecindeki sorunları daha kolay çözerler (Adıgüzel, 2020, s. 33, 190-192).

Göçmen dayanışma ağları, göç etme kararının alınması, göç hareketlerinin oluşumu ve gelişimi, ulus-ötesi ağların üretimi, göçmenlerin yerleşimi ve entegrasyonu olmak üzere dört aşamada gerçekleşir (Hagan, 1998, s. 55). Karar aşamasında, daha göç edenlerle göç etme

kararı vermek üzere olanlar arasındaki iletişim ve ilişki ağları, göç hareketiyle ilgili maliyetleri düşüren ve beklentileri artıran bilgiler sağlar (Taylor, 1986). Bu süreçte, göçmen ilişki ağları, göç edilen ülkedeki potansiyel göçmenlerle hedef ülkedeki göçmenleri birbirlerine bağlayarak, göçü olanaklı hâle getirmek için ihtiyaç olan bağlantı türlerini sağlarlar. Bu bağlantılar, potansiyel göçmenleri, onları istihdam etmek isteyen ve onların köken topluluklara katılımını sağlayacak olan kurum ve kuruluşlarla ilişkilendirir (Bartram vd., 2017, s. 208). İkinci aşamada, göç etme sürecinde, dayanışma ağları, göç edilen ülkenin dili, gelenekleri, emek piyasası ve vatandaşlık rejimi gibi konularda bilgi ve deneyim aktarımı, yeni ülkede var olma ve sosyal konum edinme gibi alanlarda, yeni göçmenler açısından kilit role sahiptir (Portes & Sensenbrenner, 1993, s. 1322). Bu bağlamda, göçmen ilişki ağları, insanların gerek duyduklarında iş bulmak, yardım almak gibi konularda başvurabilecekleri sosyal sermaye anlamına gelir (Abadan-Unat, 2017, s. 64). Bu sosyal sermaye bağlantıları da, daha önce göç etmiş olanlarla göç etme aşamasında olanlar arasında göç sürecini devam ettiren bir zincir etkisi üretir (Şenol Sert, 2018: 40). Bu yönü ile de, göçmen ilişki ağları, göç veren ülke topluluğunu daha fazla temsil eder (Abadan Unat, 2017, s. 65).

Diğer taraftan, göçmen ağları, köken ülkeden hedef ülkeye göç akışını sağlayan bir kanal olurken, bir yandan da köken ülkeye geri göçü besleyen bir etken de olabilmektedir. Böylece, göçmen ağları, göç sisteminin üç temel ögesi olan köken ülkeden hedef ülkeye göç akışı, hedef ülkedeki göçmen kitlesi ve hedef ülkeden köken ülkeye geri dönüş süreçlerini bir araya getirmektedir (Faist, 2003, s. 84-85). Bu yönüyle, göçmen ilişki ağları, göç sürecinde bireylerle kurumsal yapılar arasında aracılık yapmak, göç veren ve alan ülkeleri birbirlerine bağlamak, böylece göçün asıl itici etkenine ve göçün sürekliliğine açıklama getirmek bakımından, göçün sistematik analizinin merkezî bileşenidir (Boyd, 1989, s. 661).

Göçmen ilişki ağlarının kuruluş, katılım ve kullanılış biçimleri ve yaygınlıkları, ülkelere, kültürlere ve kuşaklara göre farklılıklar gösterebilir. Örneğin, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli topluluk içerisinde yaygın ilişki ağları etnik kimlik, dinsel inanç ve yöresel köken gibi kültürel odaklı yollarla gerçekleşirken, İsveç’te ise, göçmen topluluğunun eğilimiyle birlikte ülkenin egemen niteliğine bağlı olarak da, politik karakterlidir. Diğer yandan, kuşak farkının, göçmen ilişki ağlarının kullanım düzeyini etkilediği yönünde bulgular vardır. Buna göre, göç edilen ülkede doğan kuşaklar ilerledikçe, köken ülkeye dayalı ilişkiler de zayıflamakta, göç öncesine uzanan ortak değerlere dayalı ilişkiler, yerlerini göç edilen ülkeye ve ev sahibi topluma değerlere uyumlu ilişkilere bırakmaktadır. İlk göçmen kuşaklarının, göç veren

ülkeden taşıdıkları, kimlik, inanç, gelenek gibi kültürel değerlerin, ilerleyen kuşaklar üstündeki etkileri azalmaktadır. Örneğin, ilk göçmen kuşakları, evlilik bağı kurmada kendi içlerinde kapalı kalmaya özellikle özen gösterirken, sonraki kuşaklarda ev sahibi topluluk üyesi bireylerle evliliklerin görece arttığı gözlenebilmektedir.

3.2. Göçmen İlişki Ağları Kuramı

Uluslararası göçe dair özellikle son yirmi yıldır öne çıkan ağ kuramı, göçmenler arasındaki dayanışma ağlarına odaklanmakta ve göçmenler arasındaki sosyo-ekonomik örgütlenmenin etkenlerini ve biçimlerini incelemektedir. Bu yönü ile, kuram, ülke içi göçlerden çok uluslar arası göç hareketlerini açıklamada elverişlidir (Abadan Unat, 2017, s. 69). Göçü, sosyal ağlar üzerinden, yani toplumsal ilişkiler içinde gelişen bir süreç olarak ele almak, göçle ilgili makro etkenleri olduğu kadar mikro etkenleri de dikkate almayı kolaylaştırır (Gold, 2005, s. 259).

Göçmen ilişki ağları ya da sosyal ağlar kuramı, göçmenler arasındaki dayanışma örüntülerine odaklanır (Akbaş, 2018, s. 335) ve göçü ortaya çıkaran nedenlerden çok, göçü sürekli kılan etkenleri ve göçün birbirine bağladığı mekân ve insanlar arasındaki etkileşimi ve paylaşımı ele alır (İhlamur-Öner, 2018, s. 311). Bu çerçevede, göçmen ilişki ağları kuramının temelini, göçmenlerin yerleştikleri ülkelerde, göç alan ülke ile göç veren ülke arasında kurdukları sosyal ağların varlığı ve bu ağların göç hareketleri üstündeki etkileri oluşturur (Çağlayan, 2006, s. 85). Buna göre, göç kararı vermede en belirleyici etken, gelir değil, göç edilecek ülkede mevcut ilişki ağlarının varlığı ve düzeyidir. Göçmene, göç sürecinde ve sonrasında ihtiyaç duyacağı destekleri sağlayacak sosyal ilişki ağları, göç kararı sürecinde, ülke ve mekân tercihi üstünde etkili olmaktadır (Tamer, 2020, s. 279).

Kuramın öncü metinlerinden birini sunan Gurak ve Caces (1992, s. 150), göç eden nüfus içerisinde akrabalık bağları, arkadaşlık, topluluk içi dayanışma gibi ilişkilerin, göçmen nüfusu, göç alan ülke içerisinde bir toplumsal yapı ürettiğini ifade etmektedirler. Buna göre, önceden göç etmiş olanlarla iletişimin, göç kararının verilmesinde belirleyici etkisi vardır. Nitekim uluslararası göç hareketleri de dâhil olmak üzere, göçmenlerin, daha göç edilecek yeri tercih aşamasında, kendilerine benzeyen insanların yerleşik oldukları yerleri öncelikli olarak bilmektedir. Göç edilmeden önce, önceden göç etmiş olanlarla iletişim kurulması, kimin, nereye göç edeceğinin belirlenmesini sağlaması bakımından seçici (selective), göç edildikten sonra da göç edilen yere uyum sağlanması açısından uyumlaştırıcı (adaptive) sonuçlar doğurmaktadır (Gurak & Caces, 1992, s. 150-153). Gurak ve Caces'e göre (1992, s. 151-153), göçmen ilişki ağlarının, sadece hedef ülkedeki göçmen topluluğu içinde kalmayıp, köken ülkeyi de önemli düzeyde etkileyen önemli bir işlevi de, göçmenlerin, ülkeleri ile devam eden

bağları üstünden köken ülkede kalan yakınlarına hedef ülke hakkında bilgi vererek yeni göçmen adaylarının belirlenmesinde oynadığı roldür. Böylece, göç edilen ülkedeki göçmen grupları içerisinde gelişen ilişki ağları, zamanla göç veren ülkelerin toplumsal katmanları için de yayılma gösterirler (Gurak & Cases, 1992, s. 151-153).

Massey ve diğerleri (1993, s. 24-32, 445, 448-449, 454), göçmenlerin, insanın sosyal doğası gereği, geldikleri ülkelerde sahip oldukları akrabalık ve dostluk bağlarını vardıkları ülkelere de taşınmalarıyla meydana gelen, böylece, hedef ülkeye daha önce göç etmiş olanlarla yeni göçmenleri ve henüz göçmemiş olup göç kararı verme sürecindekileri birbirlerine bağlayan, kişiler arası ilişkiler olarak tanımladıkları göçmen ağlarını, klasik yaklaşımlarda olduğu gibi göçün nedenleri ve sonuçları bağlamından farklı olarak, göç hareketlerinin sürekliliğini sağlayan değişkenler bakımından incelemekte, bu kapsamda, genellikle göç edilen ülkedeki yaşam giderlerinin ve risklerinin azaltılması işlevi üzerinden getirileri etrafında işlemektedirler. Buna göre, göçmen ağları kuramı, tipik olarak belirli yerleri ve bölgeleri birbirine bağlayan göçün gerçek, kalıplaşmış ve coğrafi olarak kümelenmiş morfolojisini açıklamak için bir araç sağlar (Massey vd., 1998).

Sosyal ilişki ağlarının göç akımları ve politikaları üstündeki etkilerini inceleyen Crisp (1999, s. 6-7), göçmenler arasındaki ilişki ağlarının, sadece göçmenler arasındaki iletişimi ve dayanışmayı sağlamakla kalmayıp, daha fazla işleve sahip olduğuna işaret etmektedir. Buna göre, göçmen ilişki ağları, öncelikle, göçe karar verilen ülkeye nasıl ulaşılacağı, nasıl girileceği ve orada nerede kalınacağı gibi konularda bilgi sunar. Göç sonrasında, göçmenler arası dayanışma bağları sayesinde, göç edilen ülkede temel ihtiyaçların giderilmesinde ve böylece yaşam maliyetlerinin indirgenmesinde ve ihtiyaç duyulan finansmanın edinilmesinde önemli rol oynar. Nihayet, göç edilen ülkedeki yeni yaşama uyum sağlanmasında belirleyici destekler ve olanaklar sağlar.

Garip ve Asad (2015, s. 1-2, 4), göçmen ilişki ağlarının, göçmen uyumuyla birlikte, özellikle göç akışının devamlılığı üzerindeki etkilerini vurgulamaktadırlar. Buna göre, ulus-aşırı göçmen ilişki ağları, hem başlangıçtaki göç kararını hem de hedefteki adaptasyonlarını etkilemesi bakımından, göç veren ülkeden göç alan ülkeye nüfus hareketlerinin yönünü, büyüklüğünü ve hedef ülkedeki uyum süreçleri ile düzeyini belirlemekte, böylece, göçmenlerin toplumsal, politik ve ekonomik uyumlarının sonuçlarını anlamak için bakış açısı sağlayarak, göçmenlerin geldikleri ülkeyle süregelen ilişkilerini dikkate almayan, yalnızca ev sahibi ülkeye odaklanan önceki göçmen uyum modellerine karşı bir düzeltme önerir.

Bartram ve diğerleri (2017, s. 207-208), göçmen ilişki ağlarını, göçmenlerin yerleştikleri yerdeki riskleri azaltma arayışı ve bu amaçla, kendilerine yardım edebileceklerini düşündükleri kişi ve kurumların var olduğu yerleri tercih edişleri olarak açıklamaktadırlar. Haug da (2008, s. 588), benzer şekilde, göçmen ilişki ağlarını, henüz göç etmemiş göçmen adaylarıyla hedef ülkeye daha önce yerleşmiş olan topluluklar arasında, deneyim ve bilgi paylaşımına yönelik yarar üretme faaliyeti olarak tarif etmektedir. Brown ve Bean'e göre de (2005, s. 358), ağ kuramı, göç etme kararı veren kişilerin, daha önce göç etmiş bireylerle ve ailelerle bağlantılarının, göç öncesinde ve sonrasında nasıl etkili olduğunun açıklanmaya çalışılmasıdır.

3.3. Literatürde Göçmen İlişki Ağları

Göçmen ilişki ağları literatürünün en erken örneklerinden biri olan ve konuyu Hindistan'da zincirleme göç deneyimi örneğinde ele alan çalışmada, Banerjee (1983), Delhi'ye gelen göçmenlerin ezici bir çoğunluğunun, özellikle ev ve iş bulma ile bilgi aktarımı yoluyla akrabaları ya da köylüleri tarafından desteklendiklerini, göç hareketlerinin zincirleme bir süreklilik kazanmasında bu destek işlevinin belirleyici rol oynadığını kaydetmiş, böylece, göçmen ilişki ağlarının, göçün sürekliliğini sağlayan işlevini gösteren ve doğrulayan erken dönem verilerinden birini sunmuştur.

Literatürün erken örneklerinden bir başkasında, Nagurney ve diğerleri (1992), göçün sosyo-ekonomik temelleri bağlamında, göçmen ilişki ağları ile sosyo-ekonomik denge, eşitsizlik ve ayrışma arasındaki bağıntılara dair bir model önermişlerdir. Buna göre, göçmen ilişki ağlarını harekete geçiren temel etkenlerden biri, ekonomik gerekçelerle az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere göç etmiş bireylerin sağladıkları bilginin ve örneğin, az gelişmiş ülkelerde yaşayanlar için sosyo-ekonomik sorunlardan kurtulma arzusuyla ilgisi bakımından, göç kararı alınmasında ve göç edilmesinde motive edici unsur oluşudur.

Küreselleşme ile göçmen ilişki ağları arasındaki ekonomik bağlantıları inceleyen çalışmada Light (2000), 1970'lere kadar enformel sektörlerdeki istihdamın özellikle üçüncü dünya ülkelerinin büyük kentlerinde yoğunlaşmış olmasına karşın, özellikle 1973'den itibaren gelişmiş ülkelerin büyük kentlerdeki enformel istihdam yoğunlaşmasının nedenini, bu ülkelerdeki ucuz-niteliksiz işgücü ihtiyacının, geri kalmış yarıküreden gelen göçmen emeğine dayandırılmış olmasında aramaktadır. Buna göre, göçmen ilişki ağları, gelişmiş yarıkürede üretim maliyeti avantajı üreten ucuz işgücü ihtiyacına karşılık göçmen emeği arzının sürekliliğini sağlayan bir kaynak oluşu itibarıyla, sermayenin büyümesini ve küresel pazara ulaşmasını olumlu etkileyen bir ekonomik işleve sahiptir. Bu yönüyle, Light'ın (2000)

çalışması, dünya sistemleri analizinin uluslararası göçe uyarlandığı bir metin olarak değerlendirilebilir.

Yine erken dönem metinlerinden biri olan ve Filipinler'den uzakdoğu ülkeleri ile ABD'ye emek göçünü işlediği çalışmasında, Lindquist (1993), göçlerin köken ülkedeki ekonomik nedenlerden ya da devlet politikalarından kaynaklandığını, ancak göç hareketlerinin gerçek akışının bireyler arası ilişkilerle başladığı ve biçimlendiği saptamasında bulunmaktadır. Buna göre, Filipin dışına emek temelli uluslararası göç hareketlerinin itici nedeni, ilk kerte de ülkedeki ekonomik durum ve politik koşullar iken, çekici nedenleri ise, çoğunlukla, göç etmiş kişilerin, henüz göç etmemiş olanlara, ülke dışındaki yaşam tarzlarına ve ekonomik olanaklara ilişkin bilgi aktarımları olmaktadır. Böylece, ekonomik ve politik koşullar, göçü doğuran etkiler üretirken, göçmen ilişki ağları ise, göçü süreklileştiren etkisiyle, süreci tamamlamaktadır.

Bauer ve diğerleri (2000), Meksikalı göçmenlerin, Meksika'da kökenlendikleri köyleriyle ABD'deki yerleşim yeri tercihleri arasındaki ilişkiye dair gerçekleştirdikleri araştırmada, köken ortaklıklarına dayalı göçmen ağlarının, göç faaliyetini olumlu yönde belirlediğini bulgulamışlardır. Çalışmanın bulgularına göre, Meksika'dan ABD'ye giden göçmenler, yerleşmek ve çalışmak için, öncelikle, ortak kökene veya yerel hemşehrilik bağına sahip Meksikalı bireylerin buldukları yerleri tercih etmektedirler. Bu hâliyle, çalışmanın ortaya koyduğu bakış açısı ve sonuçlar, göç hareketlerinin kolektif neden ve sonuçlarından önce, göçmenin bireysel özneliğini ve taleplerini temel alan yaklaşımı bakımından, göçmen ilişki ağlarının köken ve hedef ülkeler arasında gelişen ulus-aşırı toplumsal alanların oluşumundaki kurucu işlevini işaret etmektedir.

Padilla (2006), Portekiz'deki Brezilya kökenli göçmenleri örneğinde göçmen ilişki ağlarının yabancı ülkede ev, iş ve destek bulma sürecindeki etkilerini ve bu ağların kullanımında etnisitenin rolü ile cinsiyetler arası farklılıkları araştırdığı çalışmasında, görüşülen kişilerin % 50 civarında bir kısmının genellikle Brezilyalı göçmenlerin birbirlerine yardımcı olduklarını, örneğin, çoğunluğun Brezilyalı arkadaşlarının veya akrabalarının ya da Portekiz'de tanıştıkları Brezilyalıların referansları yoluyla iş bulabildiklerini söylediğini aktarmaktadır. Bu da, göçmen ilişki ağlarının grup içi dayanışma bağları üzerinden inşasını örneklemektedir.

Herman (2006), İspanya'da Fas ve Senegal, İtalya'da Mısır ve Gana, Hollanda'da Fas, Gana, Senegal, Cezayir ve Türkiye kökenli göçmenler üzerinde yaptığı araştırmada, aile içi ekonomik ilişkilerin, göç hareketliliği üstündeki etkilerini incelemekte, aile veya grup içi finansal sermaye ilişkilerinin, aynı zamanda grup içi sosyal sermaye üretimi anlamına geldiği

sonucuna varmaktadır. Buna göre, göçmen ilişki ağlarının önemli bir kurucu unsuru ve yürütücü işlevi, etno-kültürel ortaklıklara ve grup içi dayanışma davranışına dayalı sosyal sermaye, göçmen ilişki ağları üzerinden, ekonomik faaliyetlerde ihtiyaç duyulan finansal kaynağı ve iş olanaklarını sağlayan bir niteliğe evrilmektedir. Böylece, Avrupa'daki helâl gıda sektörünün, en iyi örneklerinden biri olduğu, göç edilen ülkede, gruba özgü bir toplumsal yapının inşasındaki ekonomik zemini oluşturmaktadır.

Woodruff ve Zenteno da (2007), Mexico'da kendilerine ait işyerlerinde çalışan ya da şirket sahibi göçmenlerden oluşan bir örneklem üstünde yürüttükleri, göçmen ilişki ağlarının mikro-girişimciliğe etkilerini ölçmeye yönelik alan araştırmasında, göçmen girişimcilerin, yatırımlarını neredeyse tamamen kişisel tasarrufları dışında aile üyelerinden ve arkadaşlarından sağladıkları kaynaklarla finanse ettiklerine, görüşmecilerin beşte dördünün finans kaynaklarının aile üyeleri ya da arkadaşlar olduğuna dair bulgularını sunmaktadır.

Van Meeteren ve Pereira (2013), Brezilya'dan Portekiz'e ve Hollanda'ya yönelen göç hareketlerini inceledikleri çalışmalarında, göçün toplumsal kolaylaştırıcısı olarak sosyal ağların giderek çeşitlenmekte ve karmaşıklaşmakta oldukları tespit etmektedirler. Bu bağlamda, öğrencilerin, gençler ve profesyonel çalışanlar başta olmak üzere, internetin giderek bir göçmen bilgi ağı hâline gelmekte olduğunu, diğer gruplarda ise kişisel ağların ve kurumların etkilerini sürdürmekte olduğunu, yasadışı göçmenlerde ilişki ağlarının yasal göçmenlere kıyasla daha fazla önemsendiğini bulguladıklarını bildirmektedirler.

Sonuçta, göçmen ilişki ağlarının farklı ülkelerdeki kuruluşlarını ve işleyişlerini örnekleyen alan araştırmaları, göçmen ilişki ağlarının, ev sahibi ülkede göçmen topluluğu oluşturmadaki rolüyle birlikte, göç veren ve alan ülkeler arasındaki bağlar üzerinden de, göç sürecini devam ettiren işlevselliğine dair benzer özellikler ve eğilimler ortaya koymaktadırlar. Örneğin, önce göç etmiş olanların sonrakileri bilgilendirerek göç kararı vermeye motive etmeleri, sonra göç edenlerin, yerleşmek için önceden göç etmiş benzerlerinin buldukları yerleri tercih etmeleri, yine aynı biçimde, önce göç etmiş olanların, sonradan gelenlere barınma, istihdam, finans, hukuksal danışma ve aile kurma gibi olanaklar sunarak göç zincirini sürdürmeleri, hemen her ülkedeki göçmenlerde ve göçmen ilişki ağlarında gözlenen ortak niteliklerdir.

4. SONUÇ

Göçmen ilişki ağları kuramını, öncülü olan yaklaşımlardan ayırt edici özelliklerinden biri, göçü başlatan nesnel etkenlerin neler oldukları ve göç hareketlerini nasıl etkilediklerini merkeze alan yaklaşımlardan farklı olarak, küreselleşme sürecinin ekonomik akışkanlık

özelliğine uygun biçimde, göçü sürdüren ve giderek kesintisiz bir süreklilik hâline getiren etkenlere odaklanmış olmasıdır. Bu bağlamda, kaynak ülkede yaşamakta olan göçmen adaylarıyla hedef ülkeye daha önce göç etmiş olanlar arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve benzeri ağlar ile bu ağlar üzerindeki iletişimin göç hareketleri üstündeki etkilerine dikkat çeken yaklaşım, nedenlerine ve sonuçlarına indirgemeksizin, bir süreç olarak göçün kendisini ele almaktadır. Böylece, göçmen ilişki ağları kuramı, göçün, bireyin dışında gerçekleşen itici ve çekici nedenleri ile sonuçları yanında, bireyin göç kararı almasında ve göç edişinde etkili olan, kendindeki ekonomik, kültürel, toplumsal ve duygusal motivasyonlarının da anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Göçmen ilişki ağları kuramını, öncülü olan birikimden ayıran önemli özelliklerinden biri de, soyut bir kavramsal çerçeve çizmekten çok, göçmen adayının ve göçmenin sosyal ilişkileri üzerinden günlük yaşam faaliyetlerini konu edinmesi bakımından saha araştırmalarına uygulanabilirlik imkânının daha fazla oluşudur. Nitekim kuramın öncü metinleri başta olmak üzere, kuramla ilişkili çalışmaların çoğu, saha araştırmalarından oluşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, N. (2017). *Bitmeyen göç, konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. 3. Basım. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2020). *Göç sosyolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akbaş, E. (2018). Göçmenler arasındaki dayanışmacı ağların dönüşümü: Göçmen sivil toplum örgütlerinin yeni misyonu. S. Güler Ihlamur-Öner & N. Aslı Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç, Kavram ve Tartışmalar*, 4. Baskı, (ss. 335-351). İletişim Yayınları.
- Akyıldız, İ. E. (2016). Göç teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *Bursa Uludağ Üniversitesi İİBF. Dergisi*, 35(2), 127-176.
- Banerjee, B. (1983). Social networks in the migration process: empirical evidence on chain migration in India. *The Journal of Developing Areas*, 17(2), 185-196.
- Bartram, D. & Poros, M. V. & Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde temel kavramlar*. (Çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay). Hece Yayınları.
- Basch, L. & Glick Schiller, N. & Szanton-Blanc, C. (1994). *Nations unbound: transnational projects, postcolonial predicaments and deterritorialized nation-states*. Gordon and Breach.
- Bauer, T., Epstein, G. & Gang, I. N. (2000). What are migration networks?. IZA Discussion Paper No. 200.
- Boyd, M. (1989). Family and personal networks in international migration: recent developments and new agendas. *The International Migration Review*, 23(3), 636-670.

- Brown, S. K. & Bean, F. D. (2005). International migration. Dudgey L. Poston & Michael Micklin (Eds.), *Handbook of Population*, (ss. 347-382). Kluwer Academic.
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı, modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Crisp, J. (1999). *Policy challenges of the new diasporas: migrant Networks and their impact on asylum flows and regimes*. Paper No 7, UNHCR Policy Research Unit Press.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.
- Ela-Özcan, E. D. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi*, (4), 183-215.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve ulusaşırı toplumsal alanlar*. Bağlam Yayınları.
- Fawcett, J.T. (1989). Networks, linkages and migration systems. *International Migration Review*, 23(3), 671-680.
- Garip, F. & Asad, A. L. (2015). Migrant networks. Robert A. Scott, Stephen M. Kosslynve Marlin Buchmann (Eds.), *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*, (ss. 1-13). John Wiley & Sons.
- Glick-Schiller, N. & Basch, L. (1995). From immigrant to transmigrant: theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, 68(1), 48-63.
- Gold, S. J. (2005). Migrant networks: A summary and critique of relational approaches to international migration. Eric Margolis Romero, (Ed.), *The Blackwell Companion to Social Inequalities*, (ss. 257-285). Malden MA.
- Görgün, M. (2017). Küreselleşme sürecinde göçmen ilişkileri ağının önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22/Göç Özel Sayısı, 1317-1327.
- Gurak, D.T. & Caces, F.M. (1992). Migration Networks and the shaping of migration systems. M.M. Kritz & L.L. Lim & H. Zlotnik (Eds.), *International Migration Systems*, (ss. 150-176). Calerendon Press.
- Güllüpinar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 53-85.
- Hagan, J. M. (1998). Social networks, gender and immigrant in corporation: Resources and constraints. *Sociological Review*, 63(1), 55-67.
- Haug, S. (2008). Migration Networks and Migration Decision-Making, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(4), 585-605.
- Herman, E. (2006). Migration as a family business: The role of personal Networks in the mobility phase of migration. *International Migration*, 44(4), 191-230.
- Ihlamur-Öner, S. G. (2018). Ulus-ötesi göç sürecinde dini ağlar ve örgütler. S. Güler Ihlamur-Öner & N. Aslı Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç, Kavram ve Tartışmalar*, 4. Baskı, (ss. 309-333). İletişim Yayınları.

- Kümbetoğlu, B. (1996). Göçmenlik, mültecilik, yeni bir yaşam ve sonrası. II. *Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Göç ve Toplum*, (ss. 271-280). T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve Sosyoloji Derneği.
- Light, I. (2000). Globalisation and migration networks. Jan Rath (Ed.), *Immigrant Businesses, The Economic, Political and Social Environment, Migration, Minorities and Citizenship*, (ss. 162-181). Palgrave Macmillian.
- Lindquist, B. A. (1993). Migration networks: A case study in the Philippines. *Asian and Pacific Migration Journal*, 2(1), 75-104.
- Mabogunje, A. L. (1970). Systems approach to the theory of rural-urban migration. *Geographical Analysis*, (2), 1-18.
- Massey, D. & Arango, J. & Hugo, G. & Kouaouci, A. & Pellegrino, A. & Taylor, A. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, (3), 431-466.
- Massey, D. & Arango, J. & Hugo, G. & Kouaouci, A. & Pellegrino, A. (1998). *Worlds in motion: understanding international migration at the end of the millennium*. Clarendon Press.
- Miles, R. & Satzewich, V. (1990). Migration, racism and postmodern capitalism. *Economy and Society*, 19(3), 334-358.
- Nagurney, A. & Pan, J. & Zhao, L. (1992). Human migration networks. *European Journal of Operational Research*, 59(2), 262-274.
- Özkul, D. (2018). Ulus-ötesi göç: Uluslararası göç yazınında yeni bir paradigma.S. Güler Ihlamur-Öner & N. Aslı Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç, Kavram ve Tartışmalar*, 4. Baskı, (ss. 483-500). İletişim Yayınları.
- Padilla, B. (2006). Brazilian migration to Portugal: Social Networks and ethnic solidarity. Cies e-Working Paper, 12/2006.
- Portes, A. & Guarnizo, L. E. & Landolt, P. (1999). The study of transnationalism: Pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 217-237.
- Portes, A. & Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economicaction. *American Journal of Sociology*, 98(6), 1320-1350.
- Ravenstein, E. G. (1876). Census of the British isles:1871: The birth place of the people and the laws of migration. *Geographical Magazine*, 3, July: (ss. 173-177). August: 201-206; September, (ss. 229-233).
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-227.
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305.
- Sirkeci, İ. & Göktuna Yaylacı, F. (2019). Küresel hareketlilik çağında göç kuramları ve temel kavramlar. Filiz Göktuna Yaylacı (Der.), *Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile*

- Türkiye’de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler* (ss. 15-39). Transnational Press London.
- Stouffer, A. S. (1940). Intervening opportunities: A theory relating mobility and distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.
- Şenay, B. (2010) Ulusaşırı toplumsal alanlar, ulusaşırı kimlikler: Avustralyalı Türkler örneği. R.O. Dönmez, P. Enneli & N. Altuntaş (Eds.), *Türkiye’de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler*, (ss. 255-287). Say Yayınları.
- Şenol Sert, D. (2018). Uluslararası göç yazınında bütünlüycü bir kurama doğru. S. Güler Ihlamur-Öner & N. Aslı Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç, Kavram ve Tartışmalar*, 4. Baskı, (ss. 29-47). İletişim Yayınları.
- Tamer, M. (2020). Uluslararası göç ve teorileri. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 4(8), 274-282.
- Taylor, J. E. (1986). Differential migration, networks, Information and risk. O. Stark (Ed.), *Research in Human Capital and Development*, 4. Cilt, (ss. 147-171). JAI Press.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası emek göçü*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uslu, Ak, B. (2021). Göç kavramı ve kuramları. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(72), 1749-1758.
- Van Meeteren & M., Pereira, S. (2013). The differential role of social networks: Strategies and routes in Brazilian migration to Portugal and the Netherlands. Discussion Paper No. 2013-10. International Migration Institute.
- Wallerstein, I. (1995). Kapitalist dünya ekonomisinde hane yapıları ve emek göçü oluşumu. E. Balibar & I. Wallerstein (Der.), N. Ökten (Çev.), *İrk Ulus Sınıf*, (ss. 131-137). Metis Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (2014). *Dünya sistemleri analizi: Bir giriş*. (3. Baskı). (Çev. N. E. Ender Abadoğlu). BGST Yayınları.
- Woodruff, C. & Zenteno, R. (2007). Migration networks and microenterprises in Mexico. *Journal of Development Economics*, (82), 509–528.
- Zlotnik, H. (1992). Empirical identification of international migration systems. M. Kritz & L. L. Lim & H. Zlotnik (Eds.), *International Migration Systems: A Global Approach*, (ss. 19-40). Clarendon Press.
- Zolberg, A. R. (1983). International migrations in political perspective. M.M. Krtiz & C.B. Keely & S. M. Tomasi (Eds.), *Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements*, (ss. 3-27). Center for Migration Studies.